

Denis Dumoulin

Mezi českým lvem a helvétským křížem

Výběr z kulturních setkání v dějinách
českých a švýcarských zemí

Přeložili Zuzana Koutná
a Tomáš Havel

ARGO

Schweizerische Eidgenossenschaft

Confédération suisse

Confederazione Svizzera

Confederaziun svizra

Švýcarské velvyslanectví v České republice

© Argo, 2023

Photos © Archiv de l'Abbaye de Saint Maurice (43), Archives CICR (DR)
Photos © Archiv de l'État de Fribourg (143), Archives littéraires suisses
(251, 270), Archives de l'État de Fribourg (143), Archives littéraires suisses
(173, 319a), Bibliothek und Archiv Aargau – Staatsarchiv (282), Bibliothèque
de la Ville de La Chaux-de-Fonds (166, 180, 182), Primula Bosshard (58, 79,
82, 87, 109, 111), Centrum Bohuslava Martinů Polička (292, 296, 301), Český
hydrometeorologický ústav (199a, 199b), ČTK/Fotobanka ČTK/Částečka Jiří
(96), ČTK/Hájek Ondřej (14), ČTK/Keystone/Tischler Sigi (31), ČTK/Keystone/
Walter Bieri (323), ČTK/Rychetský Jan (119), ČTK/Šimánek Vít (136), ČTK/
Zavoral Libor (327), Jana Drnková (217), Denis Dumoulin (20, 67, 103b, 127a,
127b, 129b, 133, 158, 219a, 223c, 223d, 286, 348), Église des Cordeliers de
Fribourg/Primula Bosshard (103a), Philippe Guex (157), Zuzana Hevler (223a),
Institut Bohuslava Martinů (290), Knihovna Národního muzea – Nostická
Knihovna (62), Knihovna Strahovského kláštera (88), Vojtěch Kořalka (215,
223b), Jarmila Kotůlková (99), Jan Kříkava (obálka, 32, 80-81, 93, 97, 199c, 219b,
310), La Gruyère Tourisme (130), Štěpán Malovec (46), Musée d'art et d'histoire
Fribourg/Primula Bosshard (100), Musée Historique Lausanne (152), Museum
Fotoatelier Seidel Český Krumlov (224), Muzeum hl. m. Prahy/Pavel Štech (165),
Mikuláš Nečekal (68), Adam Nehudek (kafelanka.cz) (107), Památník Terezín
(267), Photopress Archiv/Keystone / Bridgeman Images (255), Martin Procházka
(45, 94, 122, 329), Rijksmuseum (176), ŠBC/Biblioteka Śląska w Katowicach
(239), Stadtarchiv der Ortsbürgergemeinde St. Gallen (114, 248, 265), Státní
oblastní archiv v Třeboni (238a, 238b, 243a), Státní ústřední archiv Praha (191),
Rostislav Štefánek (316, 319b, 340), Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden
Europas (244), Ufficio dell'analisi e del patrimonio culturale digitale, Repubblica
e Cantone Ticino (321), Židovské muzeum v Praze (254a, 254b, 273).
Všechna práva vyhrazena.

U ostatních je zdroj uveden přímo pod daným vyobrazením.

Translation © Tomáš Havel a Zuzana Koutná, 2023

ISBN 978-80-257-3997-6

Obsah

Předmluva 15

Rudolf Habsburský, Přemysl Otakar II.

a Stará švýcarská konfederace 21

Národní legendy 19. století 26

Vděčí Švýcarská konfederace za svou nezávislost českému králi? 29

Císař Karel IV. a švýcarské země 33

Švýcarské země jako součást Svaté říše římské 36

Karel IV. jako soudce valaiských rozepří 37

Císař, sběratel relikvií 39

„Kterak savojský hrabě dovedl císaře do Svatého Mořice
v Chablais...“ 41

Cestovní deníky 47

Poselstva českého krále v 15. století 48

Švýcarské země podle panoše Jaroslava 51

„Kavalírská cesta“ Oty z Nostic (1626-1627) 59

Cestovní deník Oty z Nostic 61

Petr Kanisius v Praze a Fribourgu 69

Od pražského Klementina v roce 1556... 69

... ke kolejí sv. Michala ve Fribourgu v roce 1582 74

Pražské Jezulátko... a ta ve Fribourgu 83

Krásná umění 89

Ticinští stavitelé v Čechách a na Moravě 90

Paolo della Stella	92
Baldassare Maggi	95
Francesco Caratti	96
Ticiňané jako kulturní zprostředkovatelé	99
František Petr König, „pán z Maříže v Moravském markrabství“	101
Fribourský kondotíér	103
Bratři Königové v českých zemích	107
Z Fribourgu na Moravu a zase zpátky...	108
Osudy dobrého vojáka Bräkera v Čechách	115
Anabáze Ulricha Bräkera	118
Ferdinand z Bubna, český maršál a „osvoboditel“ Švýcarska	125
Mnišská odysea: z Gruyère až do Čech	131
Alois Czech a Ernest Mašek, dva průkopníci hudebního života ve švýcarské Romandii	141
Redemptorista z Čech	141
Fribourští redemptoristé a sonderbundská občanská válka	144
Víra předávaná prostřednictvím hudby	148
Hudba z Čech	153
Saillonský mramor v Praze	159
Müllerova vila v Praze	162
William Ritter aneb objevené Čechy	167
Z Romandie do střední Evropy	168
Ritter a hudebníci z Čech	172
Smetana a Mahler z Ritterova pohledu	176
William Ritter, malíř a výtvarný kritik	179
Vyprávět o Praze a Čechách	187
William Ritter, bohemista amatér	189
Výměny mezi univerzitami	193
Švýcarští vědci v Čechách	193
Jules a Felix Cornuovi	193

Filozof Anton Marty (1847-1914)	196
Inženýr Andreas Rudolf Harlacher	198
Čeští vědci působící na Fribourské univerzitě	201
Matyáš Lerch	201
P. Vincenc Zapletal	205
Tomáš Garrigue Masaryk a Švýcarsko	211
Ženevský azyl	214
Masarykovi potomci ve Švýcarsku	218
Nově zrozené Československo jako „jakési Švýcarsko?“	221
Zvěsti ze Šumavy	225
Bernský agronom v Čechách	225
Kam až Walserové došli?	231
Historie, legenda a ideologie	232
Švýcárny aneb švýcarský vkus ve střední Evropě	237
Vzpomínky na Švýcarsko na zámku Hluboká	240
Metafora Švýcarska ve střední Evropě	242
Tři Švýcaři v terezínském ghettu	245
Maurice Rossel aneb Terezín s přívřenýma očima	250
Delegátem MVČK v terezínském ghettu	251
Akce Jean-Marieho Musyho	255
Válečný kontext	257
Chronologický průběh záchranné akce	259
Transport Reisegruppe Ew Schweiz	262
Paul Dunant a konec terezínského ghettu	266
Polemiky místo epilogu	274
Jean-Marie Musy – švýcarský Oskar Schindler?	275
Maurice Rossel a MVČK čelem ke kritice	277
Paul Dunant a Karel Raška	279
Reprezentativní případy?	280

Bohuslav Martinů aneb vyslanec geniality 287

Švýcarsko Bohuslava Martinů 291

Sít' přátele 291

Díla vytvořená ve Švýcarsku 300

Návrat ostatků 302

Portrét 306

Literatura 309

Rainer Maria Rilke: od pražského rodného krbu až... 309

... do klidného přístavu ve Valais 315

Kafkovo Švýcarsko 320

Setkání Friedricha Dürenmatta s Václavem Havlem a polemika,
která z něj vzešla 322

Státní návštěva Václava Havla ve Švýcarsku 326

Návštěvy Maxe Frische v Československu 331

Francouzsky psaná švýcarská literatura 333

Vydání a překlady 336

„Vzpomenu-li si, tak na Evropu...“ 341

Poděkování 345

Ediční poznámka 347

Poznámky 349

Pro J.,

kteřá mě naučila rozumět...

V literárních hostincích Mitteleuropy
mám pořádný dluh...

NICOLAS BOUVIER,
předmluva ke sbírce básní
Vladimíra Holana Douleur (Bolest)¹

Střední Evropa je jednou z oněch skutečností,
jež nejprve rozpoznáme podle jejich zvláštního chvění.

DENIS DE ROUGEMONT,
Le Paysan du Danube (Vesničan od Dunaje)

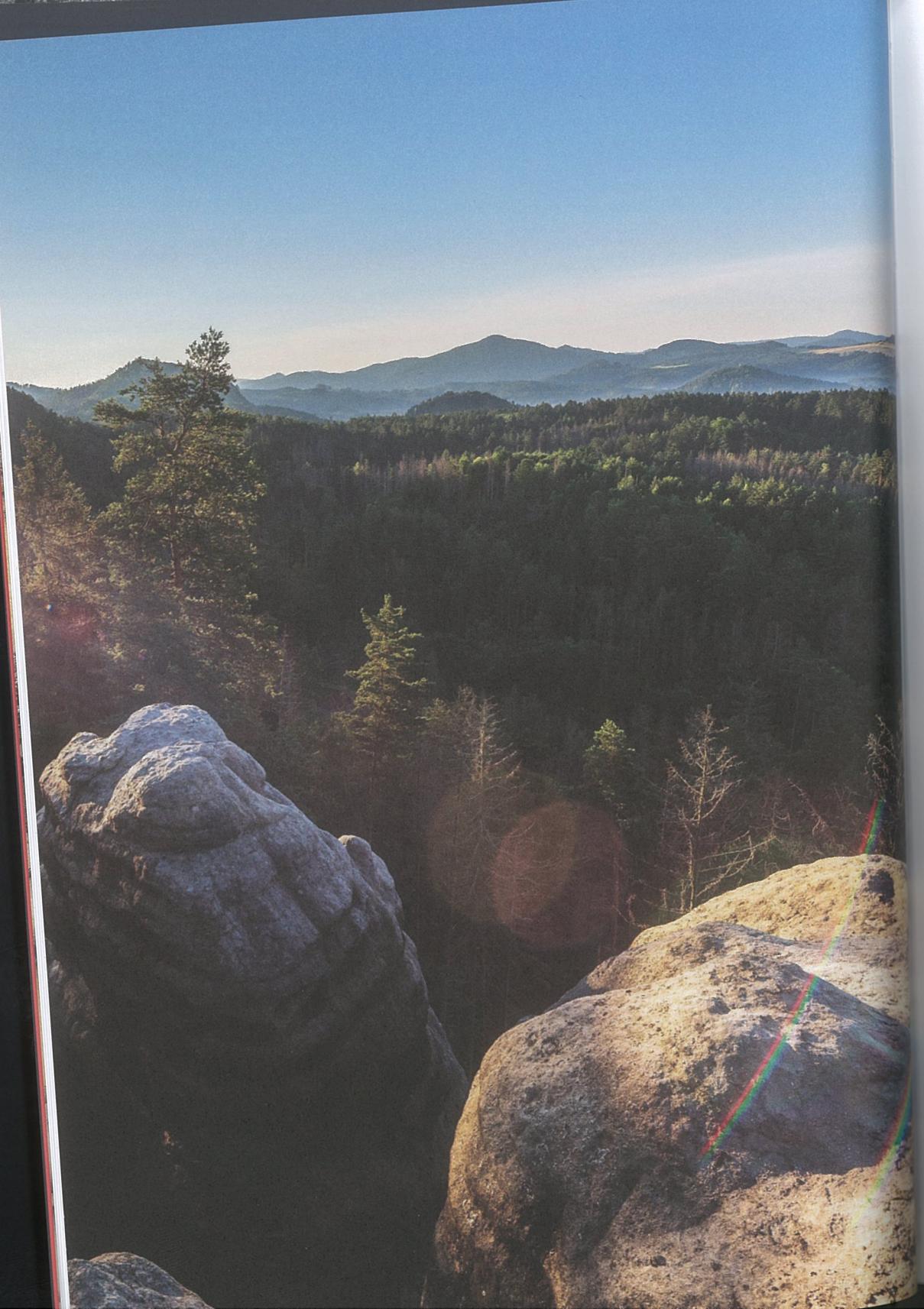
Předmluva

Tato kniha má k historické studii daleko. České země, vzdálené od Ženevy nebo Bernu na tisíc kilometrů, mají překvapivě mnoho styčných bodů se Švýcarskem, tedy alespoň v kulturní sféře. Nikomu, kdo byť i jen zřídka nahlíží do evropské knihy dějin, to nemůže připadat zcela nahodilé. Neboť Evropu od začátku rozdělovala jen politická anebo hospodářská moc, nikdy se doopravdy nejednalo o záležitosti srdce či ducha. Ačkoli se státní hranice, jazyky i ideologie snažily určitá společenství odloučit, to podstatné, především zájem o člověka, pro jeho neustálé hledání ideálu a harmonie, přetrvalo. Žádný klasický historický dokument to však neukáže s dostatečnou pronikavostí. Milan Kundera ve svém znamenitém textu z roku 1983 tvrdí totéž:

Střední Evropu nelze proto definovat ani určit politickými hranicemi (jež nejsou přirozené, protože byly odedávna vynucovány ozbrojenými vpády, dobyvačnými expedicemi a okupací), nýbrž všeobjmající společnou situací, která spojuje národy, přeskupuje je stále znova podél imaginárních

„České Švýcarsko“. V branách Čech, po obou stranách labského údolí, se rozléhá území s tak zvláštním reliéfem, že v něm Němci i Čechové ihned spatřili podobnost se švýcarskou krajinou. Zmíněné označení pravděpodobně vzniklo na konci osmnáctého století. Dva švýcarští malíři, Anton Graff z Wintherthuru (1736–1813) a Adrian Zingg ze St. Gallenuⁱ (1734–1816), oba působící na drážďanské malířské akademii, tuto oblast objevili při svých putováních. Tamní krajina jim prý matně připomínala jejich vlast, konkrétně švýcarskou část pohoří Jura, a stala se pro ně jedním z hlavních inspiračních zdrojů. Pojmenování se rozšířilo a proniklo nejenom do němčiny („Sächsische Schweiz“, „Saské Švýcarsko“), ale později i do češtiny. Tato jedinečná krajinná oblast byla po obou stranách hranice, v roce 1990 v Německu a o deset let později v České republice, vyhlášena národním parkem – a každoročně ji navštěvuje velké množství turistů.

ⁱ Dříve se používal český název Svatý Havel. (pozn. překl.)

a věčně se měnících hranic, jež vyznačují oblast obývanou stejnou pamětí, týmiž problémy a konflikty, touž společnou tradicí.¹

Ke studiu příbuznosti různých obyvatel a národů Evropy je proto bezpochyby nutné použít jinou výzkumnou metodu, než k jaké se uchyluje tradiční věda, jakkoli ji chováme v hluboké úctě. Nejde ani tak o to, zkoumat zcela neznámou minulost, ale spíše vykreslit pole historických vztahů – do značné míry zorané –, abychom zachytili nepřetržitý a mimořádný charakter překvapivých a starobylých kulturních vazeb mezi Švýcarskem a českými zeměmi.

Abychom toho docílili, sestavili jsme stručný přehled všeho, co na vybraná téma bylo do dnešní doby publikováno. Pro velkou část sesbíraného materiálu již existovaly analýzy od odborníků, zpravidla velmi průkazné. Naším záměrem tedy nebylo zopakovat již vykonanou práci, nejvíce seskupit hlavní poznatky ze stávajících studií, provést jejich nejlépe možnou syntézu a někdy také navrhnut odlišný úhel pohledu. Některá téma naopak doposud probádána nebyla, přinejmenším ne z hlediska česko-švýcarských vztahů. V obou případech jsme upřednostňovali terénní výzkum, jenž zavdal příležitost k mnoha setkáním a nesmírně osvěžujícím rozhovorům s historiky, archiváři a kustody, a to jak v České republice, tak ve Švýcarsku. Zde je potřeba poznamenat, jak moc si vážíme spolupráce s historiky, kterým se říká amatérští, protože si jich vědecká komunita příliš necení. Zvláště v Čechách několikrát došlo k náhodným setkáním s nadšenci pro místní a regionální dějiny, jež vyústila v nečekané objevy. Ukázalo se, že vesničtí hostinští anebo spolky pro ochranu dědictví mohou být přinejmenším stejně cennými informátory jako tradičnější historické prameny.

Tyto portréty válečníků, duchovních, vědců, politiků, umělců nebo spisovatelů a zmínky o společných či paralelně se odehrávajících událostech obou zemí, to vše nakonec tvoří dílky – možná nečekané, ale

naprosto zjevné – mozaiky evropských dějin. Právě o tento poznatek bychom se chtěli podělit. Protože nad neznalostí, jakou vůči Čechům a jejich zemi ještě dnes projevují západní Evropané, se nelze nepozastavit. Opomeňme hrubé zeměpisné chyby, podle nichž se Česká republika nachází na Balkánu, Prahou protéká řeka Dunaj a Morava splývá s Moldavskem. Ale co říci o tak rozsáhlém nedocenění literatury, hudby, malby nebo vědy? Kolik Komenských, Máchů, Mendelů, Holanů nebo Nováků jsme v rámci svých znalostí české kultury jednoduše odsunuli do příhrádky bezvýznamnosti, anebo přinejlepším do oddělení exotických kuriozit, a to pro jediného Dvořáka a jeho symfonii Z Nového světa? Staletí cizí nadvlády a čtyřicet let komunistického útlaku ve střední Evropě v našem podvědomí zanechaly stopy poměrně omračujícího západního egocentrismu. Říká se, že na počátku křesťanské éry, v době úpadku římské říše, na té straně hraničních kamenů, která mířila na východ, stálo: „Odsud hledíš k barbarům“. A přitom existuje tolik příkladů, jež by nám měly připomenout, co duch a srdce Evropy českým zemím dluží. Samotný název Čechy, latinsky Bohemia, se v mnoha jazyčích stal synonymem okrajovosti – což je více než vypovídající! Praha je nám přitom blíž než Vídeň, ale v období, kdy Evropu rozdělovala železná opona, bylo mnohem pohodlnější vnímat pouze západní tvář kontinentu. Pokud jde o nás, Švýcary, možná bychom četným vazbám, jež nás s Čechy sblížily, měli věnovat o něco větší pozornost. Naše historická paměť musela být značně selektivní, neboť jsme po velmi dlouhou dobu přehlíželi, že jedny z prvních zahraničních popisů Švýcarska pocházely z per českých cestovatelů patnáctého století. Že Petr Kanisius založil nejenom jezuitskou kolej sv. Michala ve Fribourgu, ale i tu v pražském Klementinu. Že za vlády Rudolfa II. v Praze pracovalo mnoho švýcarských umělců a učenců. Že první životopis Bedřicha Smetany ve francouzštině napsal Švýcar, William Ritter. Že prvotní základy budoucího Československa položil Masaryk v Ženevě. A možná zejména

že Švýcarsko včerejška i dneška dluží českým a slovenským emigrantům mnohé za jejich významný přínos v rozličných odvětvích.

Tato kniha chce být výborem. Nutně neúplným, protože historických událostí i význačných osobností, jež by si v něm zasloužily čestné místo, je nepřeberné množství. Naším záměrem je prostřednictvím několika pozoruhodných příkladů poukázat na význam a stálost velice starobylých kulturních vztahů dvou zemí, od sebe vzdálených, ale hluboce evropských. Tato kniha chce být esejem o paradoxech, které se vyjeví jen při detailním pohledu. Anebo manifestem pro srdečnější poznání Evropy. A skrze uvedené příklady také pokusem skoncovat s předsudky, nedorozuměními a zobecňováním, které prostupují naším povědomím o střední Evropě, především o českých zemích.

Říjen 2019

Jedním ze zásadních problémů naší studie mohla být jazyková bariera. Jak zkонтaktovat česky mluvící badatele a pracovat s texty psanými v jazyce, který mimo bývalé země Koruny české ovládá jen málokdo? Paradoxem je, že tento problém nikdy nebyl nepřekonatelný. Zaprvé proto, že – alespoň do počátku moderních dějin – všechny nejdůležitější listiny byly kvůli nadvládě Habsburků téměř vždy psány německy. Zadruhé proto, že mnoho studií z pozdější doby bylo z češtiny přeloženo do němčiny nebo angličtiny. Dnes si nemálo českých odborníků zakládá na tom, že výsledky svých výzkumů zpřístupňují i západoevropské veřejnosti. A v historiografii, stejně jako v jiných vědních disciplínách, je současnou lingou frankou angličtina. Němčina má v České republice často obdobný status, zatímco francouzština – nutno uznat, že vzácněji – se stále používá v jistých akademických kruzích. A když navzdory tomu všemu nějaký text existoval jedině v jazyce Václava Havla, pokaždé se našla nějaká dobrá česká duše, která nabídla pomoc s jeho překladem...

Problematika místních jmen oproti tomu představovala tvrdší oříšek. V prvé řadě šlo o otázkou pojmenování daných geopolitických celků. Jak nazvat území, která v průběhu staletí zažila tolik změn? Nebo která – jak je tomu v případě českých zemí – byla ze všech stran zmítána vírem dějin? A jak se vyhnout užívání termínů, jež by politickou a kulturní realitu určitého historického okamžiku pokryly jen částečně, anebo u nichž by hrozilo, že připomenou pochmurnou minulost? Až na výjimky, odůvodněné specifickým kontextem, považujeme za nejvhodnější použití výrazu „české a švýcarské země“. Vztahuje se ke všem zeměpisným oblastem, které kdy spadaly pod českou moc, stejně jako ke všem územním celkům tvořícím současnou Švýcarskou konfederaci. Pro ostatní toponyma však platí, že žádné označení není zcela uspokojivé. Ve Švýcarsku je situace víceméně jasná, ale v českých zemích se vyskytují mnohá místa se dvěma, nebo dokonce třemi jmény, jež se měnila v závislosti na historickém období, a daná pojmenování nebyla vždy stanovena s konečnou platností. Proto jsme se rozhodli, zdálo-li se to nezbytné, u těchto míst uvádět oba názvy, český i německý, přičemž o jejich pořadí bylo rozhodováno bez jakékoli předpokojnosti.ⁱ

A konečně problém s českými osobními jmény spočíval v tom, že v dostupných materiálech byla do jiných evropských jazyků přepisována způsobem značně ztěžujícím jejich identifikaci. Čeština totiž používá diakritická znaménka, jež se v mnoha jazyčích nevyskytují. A tak můžeme například příjmení „Mašek“ najít přepsané do francouzštiny či němčiny jednou jako „Maschek“, jindy „Matschek“ nebo „Machek“. Při práci na této knize byl zpravidla použit původní český způsob zápisu, až na případy, kdy se díky francouzským literárním či historickým překladům rozšířilo užívání transkripcí.

ⁱ V českém vydání pracujeme v posledním jmenovaném případě především s českými názvy, jak je známe dnes. (Pozn. redakce)

Rudolf Habsburský, Přemysl Otakar II. a Stará švýcarská konfederace

V Evropě jsou místa, z nichž historie přímo číší. Moravské pole, dějiště významné bitvy z roku 1278, patří mezi ně. Řeka Morava tam splývá s Dunajem, Vídeň a Bratislava si hledí do tváře; východně od Dunaje se zvedají Malé Karpaty; mezi Dunajem a Moravou leží místa jako Děvín, Kressenbrunn, Slavkov u Brna či Wagram, jež byla svědky nejrůznějších migrací a střetů.

V létě, pod poledním sluncem, které moravské pláně rozpaluje do běla, má člověk pocit, že slyší – v přetlumočení básníka Franze Grillparzera¹ – hlas Rudolfa I. Habsburského, jak v roce 1278, před strašlivou bitvou, promlouvá ke svému synovi:

Rudolf: [...] Můj synu,
prvně vstupuješ na rakouskou půdu ted',
tak rozhlédni se, je to tvoje zem!
Moravské pole zve se tato země,
bitevní pole, jež bys pohledal,
i pole ke sklizni, vděčme za to Bohu!
A proto má navždy patřit tobě!
Tam teče Morava; tam, ještě v mlze,
je Vídeň, krásné město na Dunaji,
mnoha ostrovů členěné.
Tam půjdeš, když dá Bůh a zvítězíme.²

Moravské pole, ležící v Dolních Rakousích
mezi vesnicemi Dürnkrut (Suché Kruty)
a Jedenspeigen. Památník vznikl v roce 1978.

Pokud se však nespokojíme pouze s Grillparzerovým textem, vyvstává otázka, jak to vlastně s konfrontací Rudolfa I. Habsburského a Přemysla Otakara II. ve třináctém století bylo. A jakou spojitost můžeme nalézt mezi boji na Moravském poli a vznikem Švýcarské konfederace, Rakouské republiky nebo českého státu v novodobých dějinách?

Až do poloviny třináctého století zůstávaly horské komunity současného Švýcarska v poměrné izolaci od kulturního i politického dění tehdejší doby. Gotthardský masiv ztěžoval komunikaci jakéhokoli druhu do takové míry, že takzvaní *Waldstaetten*, obyvatelé „lesních krajin“, se hrávali v dějinách Evropy jen vedlejší roli. Přinejlepším se mezi nimi utvářela nepříliš organizovaná společenství lovců nebo chovatelů zvířat, jež dosáhla soběstačnosti, protože neměla jinou volbu – prostředí, ve kterém žila, ostatním zkrátka nahánělo hrůzu. Cestovatelé se hor báli a úzkostlivě se vyhýbali přechodům přes centrální Alpy. Raději volili velkou okliku, buď směrem na západ, přes Flandry, Champagne a Velký Svatobernardský průsmyk, anebo na východ, přes San Bernardino či Brennerský průsmyk.³ Z politického hlediska budoucí státy konfederace teoreticky spadaly pod moc Svaté říše římské, prakticky nad nimi však držely ruku nepočetné kláštery nebo světské dynastie, například Habsburkové, šlechtický rod původem ze švýcarského Argova, jehož kolébka se nachází na soutoku řek Limat, Reuss a Aary. V průběhu dvou, respektive tří staletí Habsburkové získali – ať už dobytím, sňatkem nebo jako dědictví – několik vesnic a pozemků v Alsasku, ve Schwarzwaldu a na Švýcarské plošině. Lesní regiony Gotthardského masivu je ale pro svou chudobu a špatnou dostupnost zajímaly jen pramálo. Ještě více to platiло pro říšské krále, pro které toto „horní Německo“ neznamenalo téměř nic. Ve třicáty letech třináctého století nanejvýš došlo k několika obchodním výměnám mezi *Waldstaetten* a Fridrichem II. Štaufským. Panovník, jenž otevřeně brojil proti papežovi, jim výměnou za příslib vojenské pomoci v podobě několika stovek mužů nabídl privilegium

říšské bezprostřednosti. Obyvatelé centrální části Švýcarska se tak dostali do svízelné situace, museli totiž zachovávat lojalitu vůči Habsburkům, ale zároveň byli zavázáni i římskoněmeckému králi.

Věci se v polovině třináctého století ještě zkomplikovaly. Na jednu stranu se zdá, že právě v této době díky zprůchodnění trasy přes součesku Schöllenen nabyla gotthardská stezka jisté důležitosti. Zpřístupnění této horské úžlabiny zjednodušilo cestování po Evropě, a centrální Švýcarsko tak mohlo vystoupit ze své izolace. Svatá říše římská se ale na druhou stranu ocitla v období tzv. velkého interregna, kdy říšský trůn po více než dvě desetiletí, od roku 1250 do roku 1273, zel prázdnou. Během tohoto dlouhého období se gotthardská společenství patrně musela potýkat s novými obtížemi. Dne 23. srpna 1273, po letech nekonečných bojů o moc, při nichž proti sobě stály takové osobnosti jako Richard Cornwallský, Alfons X. Kastilský nebo Přemysl Otakar II., se však říšští kurfiřti rozhodli prohlásit celé období mezivládí za neplatné. A protože se volitelé nedokázali shodnout na výběru žádného z oficiálních vlivných kandidátů, nakonec římským králem zvolili „jakéhosi švábského hraběte“,⁴ Rudolfa Habsburského. Přemysla Otakara II. porážka silně roztrpčila.⁵ A toto roztrpčení se časem znásobí, přeroste až v nenávist a nakonec se promění v bažení po vojenském střetu.

Přemysl Otakar II. byl velikán své doby. Jeho jméno se skloňovalo po celý středověk. Tento král-válečník si ve středu Evropy vybudoval neobyčejně mocné a bohaté panství. Od chvíle, kdy se v roce 1253 stal českým králem, zarputile usiloval o to, aby se z jeho království stala mocnost, s níž je třeba počítat. Po smrti svého otce Václava I. vládl nad Čechami, Moravou a částí Slezska. Již krátce před tím ženitbou získal Rakousko, později Štýrsko, Korutany a Kraňsko. Uhersko si podrobil vojenskou i diplomatickou cestou. V Čechách založil více než dvacet měst. Jako spojenec rádu německých rytířů se zúčastnil křížové výpravy do Pruska, během níž založil město Královec.⁶ Usoudil zkrátka, že kromě

pevné vlády nad svými državami má také všechny předpoklady k tomu, aby se ucházel o titul římskoněmeckého krále. Navíc byl jedním z kurfiřtů, oněch knížat, která měla právo volit panovníka Svaté říše římské. V roce 1273 se ale říšským vladařem nestává on, nýbrž Rudolf Habsburský... A vyzývá Přemysla Otakara, aby se vzdal Rakous! To už je na rozrušeného krále příliš. Po neúspěšném pokusu o smír se tak Rudolf vydává na tažení proti českému panovníkovi s cílem přivést jej k rozumu. V červenci 1278 se utvářejí spojenectví a vojska začínají pochodovat, aby se nakonec 23. srpna střetla v boji na Moravském poli. Spojené armády Rudolfa I. Habsburského a uherského krále Ladislava IV. Kumána mají takovou převahu, že čeští bojovníci utrpí rychlou porážku. Samotný král Přemysl Otakar II. je zabit, pravděpodobně rukou jednoho z vlastních poddaných...

Tato katastrofa a její důsledky se zrcadlí nejenom v ohromujícím nárůstu vlivu Habsburků, ale též v národních mýtech devatenáctého století. Českých zemí, Rakouska i Švýcarska. Přemyslovu prvorozenému synu, Václavovi, je v té době pouhých sedm let a v Čechách není nikdo, kdo by se po králově smrti skutečně mohl chopit moci. Vítězství v bitvě na Moravském poli Rudolfovi I. Habsburskému zajistilo vládu nad územím sahajícím od Čech až k Jaderskému moři. Správu dobytých území svěří několika příbuzným a bývalým spojencům zemřelého krále. Nejvýznamnější z nich, Ota V. Braniborský, se tak zmocňuje Čech a stává se poručníkem Přemyslova nezletilého syna, Václava II. Toto řešení však nezabránilo tomu, aby české země upadly na několik desetiletí do politického chaosu a hospodářské bídy, ještě umocněné epidemiemi a špatnou úrodou. O tom, jaké následky měla bitva pro rod Přemyslovců, se zmiňuje Dante ve své *Božské komedii*:

Ten vedle ho chce vzbudit z letargie,
v jeho zemi pramení Vltava,
s Labem jde k moři. Byl král Bohemie,

Otakar, otec floutka Václava,
z něhož se vyklubal kus darmošlapa.⁷

Někdejší sláva se českým zemím navrátí až s příchodem královské dynastie Lucemburků.

Rudolf I. Habsburský musí po bitvě na Moravském poli upevnit svou moc na celém území říše. Na západě stejně jako na jihu. Potřebuje získat uznání v očích savojského i burgundského rodu, v Německu i v Itálii. Uspěje jen sporadicky. A co hůř, o jižní část svého panství ztratí zájem do té míry, že u svých italských poddaných pozbude téměř vši vážnosti. Po Rudolfově smrti 15. července 1291 se jeho synovi Albrechtu I. Habsburskému nepodaří usednout na říšský trůn a místo něj se římskoněmeckým králem stává Adolf Nasavský. Albrecht navíc musí čelit dalším problémům v Rakousku a Alsasku. Jeho soupeření s novým říšským králem nakonec vyústí ve válku. Adolf Nasavský je v roce 1298 zabit, umírá v rozhodující bitvě u Göllheimu, a jeho habsburský sok se tak konečně stává vladařem Svaté říše římské. Po pouhých deseti letech se však moc ujmá Jindřich VII. z rodu Lucemburků. V tomto období tedy Habsburkové usedají na říšský trůn pouze v jednom případě ze dvou. Švýcarští *Waldstaetten* mezitím střídají póly a v závislosti na tom, jaké jsou jejich zájmy, se vždy stavějí za jednoho ze dvou protivníků. Z obou stran se vrší propouštěcí listiny, diplomatická setkání i přísliby vzájemného uznání. Až do roku 1314, kdy je římskoněmeckým králem zvolen Ludvík IV. Bavor, a rakouští Habsburkové tak znova přicházejí o říšský trůn a výsadní postavení. Využijí toho a pokusí se podmanit si *Waldstaetten*, ony protřelé a vrtkavé obyvatele centrálního Švýcarska. Proslulá bitva u Morgartenu, při níž se Habsburkové utkali s vojsky rodící se Švýcarské konfederace, potvrdila, že lesní kantony Uri, Schwyz a Unterwalden dosáhly nejenom armádní převahy, ale také politické váhy. Brunnenškému paktu, který byl uzavřen nedlouho po vyhrané bitvě a potvrzuje

spojenectví tří kantonů, pravděpodobně vděčíme za samotný název „Švýcarsko“. Jedná se o odvozeninu z německého *Schwyzer* neboli „ti ze Schwyzu“, odkazující na kraj, kde byla smlouva v roce 1315 podepsána. Půlstoletí spletitých situací a zvratů vedlo v Gotthardském masivu ke vzniku jakéhosi kolektivního vědomí, jehož konkrétním projevem bylo sepsání několika paktů. Nejznámější z nich se tradičně datuje do 1. srpna 1291. Zdá se, že k spojenectví kantonů došlo převážně z nutnosti. Vítězství v bitvě na Moravském poli svědčilo o rostoucí moci Rudolfa I. Habsburského. Říšský král však v červenci 1291 vydechl naposledy. Gotthardská společenství tehdy zachvátila nejistota a přiměla je, aby „s ohledem na nepříznivé časy“⁸ vytvořila Federální chartu, dokument, jenž bývá považován za ustavující listinu Staré švýcarské federace. Tato úmluva sama o sobě jistě nepředstavovala skutečný akt vzpoury proti nadvládě Habsburků ani proti římskoněmecké moci. Obyvatelé centrálního Švýcarska v ní však stvrzili svou vůli převzít správu nad vlastním územím, podobně jako jiné evropské národy té doby. Už nechtěli, aby na ně zástupci jejich pánu uvalovali přehnaně vysoké daně ani aby je nespravedlivě soudili. Přáli si mít v uspořádání své společnosti rozhodující slovo. Na druhou stranu ale uznávali „závazky, jež mají vůči svým pánum“,⁹ tedy alespoň v chartě z roku 1291. V Brunnenském paktu z roku 1315 si již nárokují větší autonomii. Tímto okamžikem se Švýcarsko nevratně zapisuje do evropských dějin a stává se politickou a vojenskou mocností, kterou je třeba brát v potaz, tedy alespoň do začátku šestnáctého století.

Národní legendy 19. století

Evropské dějiny jsou tak složité a mnohovrstevnaté, že si lidé poměrně brzy začali historické události vysvětlovat za pomocí mytologie, legend a fantaskních i poetizujících prvků. Nedlouho po bitvě na Moravském

poli popisuje Dante Alighieri Rudolfa I. Habsburského následujícím způsobem:

Tamten, co sedí nejvýš a ví zřejmě,
že neudělal, co udělat měl,
je císař Rudolf, nezpívá, jen pevně
zatíná zuby. Nikdy nepřišel
léčit smrtelné rány Itálie,
ted' na léky je pozdě bohužel.¹⁰

V Dantových očích Rudolf v Očistci pyká za své hříchy, ať už skutečné, nebo domnělé, jichž se dopustil za života, když se rozhodl zaměřit na Německo, a ne na Itálii. Tato lehce groteskní představa se však v průběhu staletí podstatně změní. Rudolfova sláva dosáhne vrcholu později, až v devatenáctém století, nesoucím se ve znamení národních obrození.

A proto když Franz Grillparzer píše divadelní hru o králi Přemyslu Otakarovi II., nemyslí ani tak na postavy ze třináctého století jako spíše na osobnosti a události své doby. V návaznosti na Schillerovy historické tragédie se v minulosti snaží nalézt ponaučení pro přítomnost. Jeho popis událostí, jež bitvě na Moravském poli předcházely, v sobě však má něco zvláštně uchvacujícího. Navzdory tomu se ale výsledkům moderních historických výzkumů blíží daleko více, než bychom předpokládali. Jeho dílo je především oslavou Rakouska, jímž v době romantismu zmínila vřava napoleonských válek. Je to tak nápadné, že kníže Metternich inscenování tohoto dramatu dokonce na dva roky zakázal, protože v něm mimo jiné viděl určitý obdiv k Napoleonovu osudu. Jenomže kdyby český král Přemysl Otakar II. představoval Napoleona a Rudolf I. Habsburský naopak císaře Františka I. Rakouského, poražen by byl právě francouzský vojevůdce a rakouský panovník by ze hry vyšel jako nezpochybnitelný vítěz. Rakouské císařství je nyní symbolem zcela nové epochy, éry *Pax Austriaca*, míru pod blahodárnou ochranou Habsburků.

Povstaň! I ty! A nepoklekní více,
zdravím tě jako pána této země.
I ostatní jej zdravte plnou silou
svých hlasů, ať to všude zvučně zní:
Bud' sláva Habsburkovi v Rakousích!
Všichni: Sláva bud' Habsburkům zde navěky!¹¹

V českých zemích dochází k mytologické interpretaci dějin takřka ve stejné době jako v Rakousku i jinde po Evropě. Ve výkladu historie, v literatuře, krásných uměních, ale také v jazykovědě a architektuře se začíná projevovat národní sebeuvědomování. Hovoříme o tzv. „jaru národů“. V Čechách, sužovaných rakouskou nadvládou, za uznání českého národa bojovalo mnoho významných osobností. Mezi všemi těmi filozofy, básníky a politiky vynikal také jeden hudební skladatel, jehož tvorba nám může pomoci pochopit toto údobí evropských dějin. Jedná se o Bedřicha Smetanu, který se coby skladatel vyznačoval silným vlasteneckým cítěním.¹² V opeře *Branibori v Čechách* přináší Smetana nový, velmi tendenční pohled na bouřlivou dobu po bitvě na Moravském poli. Obsahově velmi zhuštěné libreto, jehož autorem je Karel Sabina, ve třech dějstvích pojednává o dramatickém osudu českých zemí za braniborské okupace, kdy jejich správa náležela markraběti Otovi V. Braniborskému. Obliba *Braniboru* postupem času vyprchala, současný diváci zcela zjevně upřednostňují jinou operu od Bedřicha Smetany a Karla Sabiny, skvostnou *Prodanou nevěstu*, pocházející z téže doby. Situace v minulosti však byla takřka opačná – 5. ledna 1866 se pražská premiéra *Braniboru* setkala s neobyčejným úspěchem. Smetana, který operu sám dirigoval, ve svém deníku uvádí, že si publikum jeho návrat na pódiu vyžádalo celkem devětkrát a že při dalších představeních byly ohlasy ještě nadšenější.¹³ První reakce na *Prodanou nevěstu* byly oproti tomu daleko vlažnější. Důvodem bylo, že *Branibori v Čechách* jsou svého druhu angažovanou,

politickou operou, podobně jako Rossiniho *Vilém Tell* nebo Verdiho *Nabucco*. Je třeba také poznamenat, že Smetanova dílo vzniklo v rámci soutěže o nejlepší českou národní operu, kterou vyhlásil hrabě Jan Nepomuk Harrach. Cílem bylo vytvořit hudební dílo inspirované českými národními dějinami, zpěvohru, jež by přesahovala hranice čistě folklorního žánru. Navzdory výhradám některých kritiků měla opera u diváků takový úspěch, že Smetana soutěž vyhrál. Diváci se totiž nepletli, Bedřichu Smetanovi se skutečně podařilo vytvořit skrz naskrz českou operu a založit moderní českou národní hudbu, která měla takovou sílu, až se zdálo, že se mstí za potupu na Moravském poli a německou nadvládu včerejška i dneška. William Ritter, první Smetanův frankofonní životopisec, o čtyřicet let později události shrnoval následujícím – přinejmenším úsměvným – způsobem:

[...] přesné vyobrazení toho, co se dělo v průběhu celých dějin a někdy se děje i dnes. Němec udeří Čecha, Čech mu ránu vrátí a pak zasáhnou autority, které Čechům soustavně křívídí a Němce naopak zvýhodňují.¹⁴

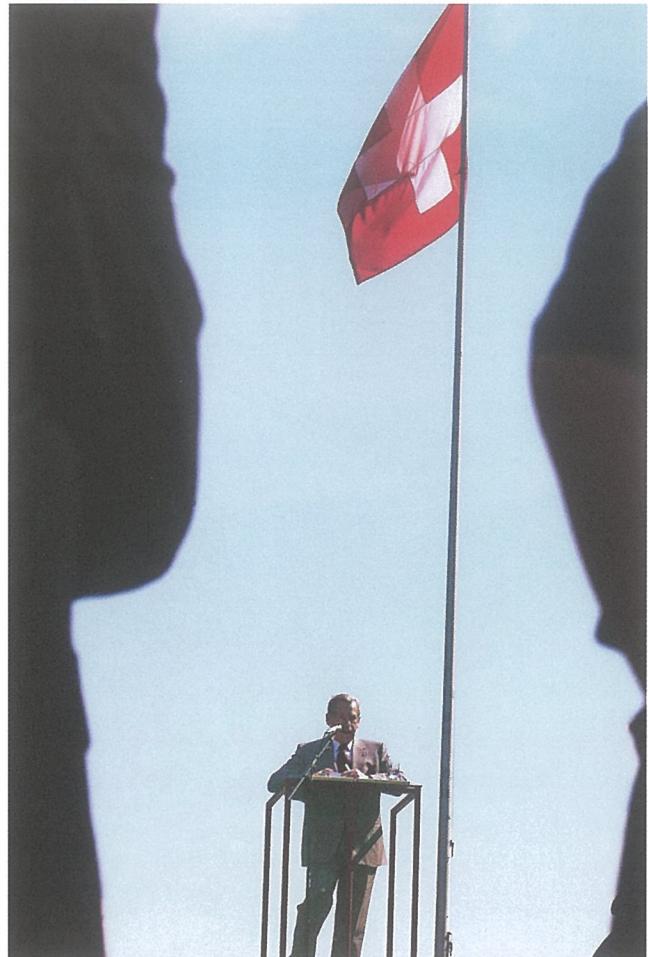
Toto tvrzení bylo samozřejmě dost zkreslené, ale docela se blížilo tomu, jak situaci vnímalo české publikum...

Vděčí Švýcarská konfederace za svou nezávislost českému králi?

V roce 1815 dochází k obnovení nezávislosti dvaceti dvou švýcarských kantonů. Právě však překonaly nejtemnější období svých dějin. Cizí invaze, občanské války, bída a hladomory zpustošily zemi, která je nyní jednou z nejchudších krajin na celém kontinentu. Časy „hrdinného Švýcarska“, ona století ve středověku a renesanci, kdy se při pouhém pomyslení na Švýcary tráslly i ty největší evropské mocnosti, jsou dalekou minulostí. A i když vídeňský kongres po napoleonských válkách skutečně

odsouhlasil vznik nezávislé a neutrální konfederace, politickým strukturám ve Švýcarsku naprosto chybí ucelenost. Švýcaři existují, mají vlastní stát... ale švýcarský národ zkrátka neexistuje! Jako vysvětlení se přirozeně nabízí rozdílnost jejich země, a to fyzická, jazyková, náboženská, hospodářská i politická. V Evropě se ale zvedá vlna zakládání národních států. Z politického hlediska umožňuje federální uspořádání Švýcarska obejít překážky způsobené kulturní rozštěpeností. Ale na scéně je také nová ekonomika, požadující odstranění hospodářských bariér, jež brání rádnému průběhu průmyslové revoluce. Než se zrodí moderní Švýcarsko, tyto překážky budou ještě dlouho příčinou mnoha potíží. Neboť tou největší výzvou je pro Švýcary hledání jejich národní identity. Obyvatelé Švýcarska, od Ženevy až po Basilej, od Sionu až po Sankt Gallen, od Šafúz až po Bellinzonu, od Fribourgu až po Lucern nebo od Neuchâtelu až po Chur, se uchýlí k legendám a mýtům, aby se této výzvě mohli postavit, a získat tak pocit, že jsou dětmi téže vlasti. A tak vzniknou legendy o zástupech tří kantonů, které se spojily v boji proti Habsburkům, a o jejich přísaze na horské louce Rütli, jež zavdala podnět k vytvoření Starého sprázezenstva. A samozřejmě ty o Vilémovi Tellovi a strašlivém místodržícímu Albrechtu Gresslerovi. Všechny tyto legendy pocházejí ze starých kronik anebo ze severských či germánských ság a v devatenáctém století je umělecky ztvárnily takové osobnosti jako Friedrich Schiller nebo Gioacchino Rossini.

V žádném z těchto romantických literárních děl nenalezneme výslovnou zmínku o bitvě na Moravském poli, přestože Švýcaři by snadno mohli kořeny své Konfederace spatřovat už v porážce Přemysla Otakara II. Habsburkové se po vítězství v roce 1278 zmocňují Rakouska, a jejich pozornost se tak od území dnešního Švýcarska přesouvá k pobřeží Dunaje. *Waldstaetten* nabývají dojmu, že se jim dostalo větší nezávislosti. Nejdříve prázdný říšský trůn, posléze rozvoj obchodních cest vedoucích přes Gotthardský průsmyk, ale zejména pocit, že je šlechta,

zajímající se nyní ojiná území, zanedbává, to vše mohlo obyvatelům centrální části Švýcarska vnuknout myšlenku na přeustořadání jejich společenství. Ale kdyby nebylo fiaska na Moravském poli a smrti Přemysla Otakara II., došlo by vůbec v roce 1291 ke složení přísahy na louce Rütli? Položit si danou otázku nebo vznést zmíněnou hypotézu pravděpodobně není o nic nemístnější než přijmout proslulé zakladatelské mýty tak, jak jsou. Když český prezident Václav Havel v roce 2001 navštívil Švýcarsko, přál si zavítat na slavnou louku Rütli, symbolickou kolébku švýcarské demokracie.¹⁵ Byla to pouhá shoda okolností? Nebo spíše narážka na prvky historie, jež jsou oběma zemím společné?